

Соціальні комунікації

УДК 342.721:654.1

СУЛАЦЬКИЙ Д.В., кандидат юридичних наук, викладач кафедри спеціальної техніки, інформатики та інформаційних технологій факультету кримінальної міліції Донецького юридичного інституту МВС України

**ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ВПЛИВИ
НА СПОЖИВАЧІВ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ ПОСЛУГ**

Анотація. Про роль і місце сучасних телекомунікацій у реалізації інформаційно-психологічних впливів індивідуального та масового спрямування.

Ключові слова: глобалізація, інформаційне суспільство, сфера телекомунікацій, інформаційно-психологічні впливи.

Аннотация. О роли и месте современных телекоммуникаций в реализации информационно-психологических воздействий индивидуальной и массовой направленности.

Ключевые слова: глобализация, информационное общество, сфера телекоммуникаций, информационно-психологические влияния.

Summary. About the significance of telecommunications for the realization of informational and psychological influence on the person and society.

Keywords: globalization, informational society, sphere of telecommunications, informational and psychological influence.

Постановка проблеми. Сімдесяти роки ХХ сторіччя започаткували процес виходу з-під жорсткого державного контролю національних і транснаціональних корпорацій, пов'язаних із бізнесом у “сфері телерадіокомунікаційних послуг і засобів масової інформації”. Сьогодні ці неурядові організації, покриваючи всю планету “павутиною власної мережної інфраструктури”, контролюють проходження значного потоку інформації. Побіжно, через приховане оперування вказаними потоками на основі новітніх досягнень у галузі психології та інших наук, забезпечується керуючий інформаційний вплив на людську свідомість у власних потребах. По суті мова йде про всеохоплюючу й усюдисущу “технологію влади”, подальше зростання могутності й впливовості котрої фахівці напряму пов'язують із інноваціями в інформаційно-телекомунікаційній сфері [1; 2, с. 169; 3 с. 43 – 45; 4, с. 407 – 408].

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі комплексного вивчення сучасних вітчизняних і зарубіжних наукових концепцій, а також узагальнення відповідних емпіричних даних з'ясувати роль і місце телекомунікацій у реалізації інформаційно-психологічних впливів на людину та суспільство, включаючи маніпулювання індивідуальною та суспільною (масовою) свідомістю.

Виклад основних положень. Насамперед, вважаємо за необхідне з'ясувати природу досліджуваного феномену: “У загальному плані такий вплив на людину має назву рефлексивного (від слова “рефлекс” – мимовільна реакція на зовнішні або внутрішні подразники, надбані в результаті неодноразової їх дії) управління думкою. Якщо вплив (зокрема, інформаційний) на людину здійснюється свідомо та за допомогою обману, то це розглядається як маніпулювання її свідомістю у корисних інтересах, що створює умови порушення прав і свобод” [2, с. 141]. Для більш ґрунтовного розуміння

сутності маніпулювання¹ приведемо її конститутивні ознаки, які можна виділити на основі узагальнюючого вивчення відповідних робіт авторитетних українських і зарубіжних дослідників:

1) це вид духовної, психологічної дії (не фізичне насильство, але може передбачати загрозу насильства; мішенню дій маніпулятора є дух, психічні структури людської особистості та колективів людей);

2) це прихована дія, факт якої не повинен бути помічений об'єктом маніпуляції. “Ще ретельніше ховається головна мета – так, щоб навіть викриття самого факту спроби маніпуляції не призвело до з'ясування подальших намірів”;

3) “...це дія, яка вимагає значної майстерності і знань... Оскільки маніпуляція суспільною свідомістю стала технологією, з'явилися професійні працівники, що володіють цією технологією (або її частинами). Виникла система підготовки кадрів, наукові установи, наукова і науково-популярна література...” [2, с. 45].

В свою чергу, різновиди проявів “маніпулювання та прихованого примушення людини” можна визначити через наведення таких понять, що “використовуються у повсякденній мові та у практиці управління й науки”, як: “афера”, “блеф”, “демагогія”, “інтрига”, “махінація”, “обман”, “хитрість”, “шахрайство” (включаючи “шахрайство в Інтернеті” або “кібернетичне шахрайство”), “дезінформація”, “стратагеми (стратагемна політика)”, “спеціальні і таємні операції”, “політичні ігри й інтриги”, “лобізм” тощо. Крім того, вітчизняні та зарубіжні фахівці виділяють й інші методи “інформаційно-психологічного”, “психогенного”, “психоаналітичного”, “нейролінгвістичного”, “психотропного” та “психотронного” впливу на розум і поведінку людини² [5, с. 150 – 151; 6, с. 64 – 66; 7, с. 29 – 30].

Необхідно відмітити, що розглянуті керуючі технології вже доволі давно взяті на озброєння та досить активно застосовуються всіма сучасними суб'єктами прихованого геостратегічного протиборства як “...у заходах таємних операцій щодо об'єктів розвідувальних спрямувань”, так і для реалізації інших “...заходів вигідного прихованого впливу на партнерів, конкурентів, супротивників чи ворогів” [1; 2, с. 169 – 182]. Навіть засновники та лідери “новітніх і нетрадиційних культів” маніпулюють релігійною свідомістю своїх прихожан за схожими принципами. Більш того, “неокульти” дедалі більше впливають на соціально-політичну ситуацію в країнах свого базування: “...маніпулюючи колективною свідомістю, формують електоральну поведінку і громадську думку через своїх парафіян, кількість яких постійно збільшується” [8]. Загалом, у сучасному світі діє безліч маніпуляторів – “...від несумлінного продавця і ринкового шахрая, до цілих організацій, що спеціалізуються на

¹ Слово “маніпуляція” має корінням латинське слово manus – “рука” (manipulus – “жменя”, від manus і ple – “наповнювати”). У словниках європейських мов слово тлумачиться як поведження з об'єктами з певними намірами, цілями (наприклад, ручне управління, огляд пацієнта лікарем за допомогою рук і т. д.). Мається на увазі, що для таких дій потрібна спритність і вправність. У техніці ті пристосування для управління механізмами, які нібито є продовженням рук (важелі, рукоятки), називаються маніпуляторами. Звідси з'явилося сучасне переносне значення слова – спритне поведження з людьми як з об'єктами, речами [2, с. 44].

² Наприклад: “переконання; навіювання; гіпноз; нейролінгвістичне програмування; наркодії; фармакоуправління; технотронні прийоми (ультразвук, інфразвук, НВЧ-випромінювання, електрошок, торсіонні випромінювання); зомбування...” та інші методи. Причому, одні з них “...вимагають лише специфічної підготовленості (переконання, навіювання, підкуп), а інші ще і спеціальної апаратури (технотронні пристрої, зомбування)” [2, с. 93].

економічних аферах і політичному інтриганстві, озброєних найсучаснішими знаннями і щонайпотужнішим апаратом інформаційної дії на психіку людини” [2, с. 82; 7, с. 30].

Отже, можна цілком погодитися з висновком українського вченого В.М. Брижка щодо характеру інформаційно-психологічного впливу як стосовно конкретної людини, так і цілих соціальних груп: “...маніпуляція свідомістю здійснюється завжди прихована, й це позбавляє індивідуума свободи в набагато більшому ступені, ніж пряме примушення. Жертва маніпуляції повністю втрачає можливість раціонального вибору, бо її бажання програмуються ззовні... Фактично, це – ліквідація головних громадянських прав, а значить, ліквідація найпринциповішої основи західної цивілізації. На її місці виникає нова, гірша форма тоталітаризму (“інформаційна диктатура”, “інфократія”, “медіакратія” тощо. – *Авт.*), що замінила батіг набагато ефективнішим і більш антигуманним інструментом – “індустрією масової культури”, що перетворює людину на програмованого робота” [2, с. 144; 9, с. 53, с. 243 – 244].

За переконанням абсолютної більшості світових науковців і практиків, вирішальну роль у глобальному поширенні вказаної тенденції відіграють засоби масової інформації [9, с. 243 – 244; 10, с. 20 – 27]. Саме вони виступають головним зряддям урядових і приватних структур щодо маніпулювання суспільною думкою шляхом створення певного емоційного настрою та закріплення необхідних психологічних установок у кінцевих споживачів масової інформації. На нашу думку, сутність існуючої ситуації дуже влучно визначає французький учений П. Нора: “У сучасних суспільствах саме через засоби масової інформації, і лише через них, людина прилучається до події, яка просто не може її оминати. Преса, радіо, телебачення діють не лише як засоби, від яких події зберігають відносну незалежність, а як сама умова їхнього існування. Про подію людина може вести мову тоді, коли про неї знає. Ось чому, на думку дослідника, спорідненість між певним типом події і певним засобом масової інформації настільки близька, що вони видаються неподільними. Таким чином, інформація забезпечує засобам мас-медіа майже цілковиту владу над подіями” [10, с. 25 – 26]. І саме вказаними чинниками обумовлена заява колишнього найвищого військового посадовця армії Сполучених Штатів Америки генерала Дж. Шалікашвілі: “Ми не перемагаємо, поки CNN (телекомпанія “The Cable News Network” – *Авт.*) не повідомляє, що ми перемагаємо” [7, с. 31 – 32].

Водночас, як слушно зауважує В.М. Брижка, масова інформація нерідко виступає “...лише будівельним матеріалом, зовнішньою оболонкою, упаковкою, в яку поміщається істинне “послання” [2, с. 90], задля чого здійснюється “...навмисне спотворення реального стану справ шляхом замовчування одних фактів і “випинання” інших, публікації помилкових повідомлень, пробудження у аудиторії відповідних емоцій за допомогою словесних образів або візуальних засобів (зокрема, жестів) впливу на свідомість” та використовуються інші прийоми з “маніпуляційного арсеналу” [2, с. 68; 7, с. 32]. При цьому функція інформування фактично зводиться до мінімуму, по суті перетворюючись на приховану пропаганду [11, с. 192]. Адже, як зазначає видатний канадський філософ М. Маклюен, форма медіа-повідомлення впливає “...на здобутий людьми із спілкування сенс не менше, якщо не більше, аніж його зміст” [10, с. 23 – 24].

Разом із тим, у контексті тематики даної статті виникає потреба визначення не лише сутності розглянутих інформаційно-психологічних впливів, а й специфіки їх трансформації в умовах глобального розвитку інформаційно-телекомунікаційних технологій та послуг. З означеного питання цілком логічним постає висновок щодо ключової ролі в даних процесах всесвітньої інформаційної системи загального доступу

Інтернет, що представляє собою сукупність телекомунікаційних мереж та засобів для накопичення, обробки, зберігання та передавання даних [12, ст. 1].

Для більш детальної ілюстрації поточних змін розглянемо одну з новацій у маніпулюванні індивідуальною свідомістю. Вона пов'язана з можливістю використання в інформаційно-телекомунікаційних системах вищезгаданої “психотронної зброї”. Зокрема, такого її різновиду, що субсенсорно (підсвідомо) впливає на людську психіку інформацією аудіовізуального характеру [6, с. 65 – 66]. Яскравим прикладом може виступати розробка та розповсюдження комп'ютерного вірусу, призначеного для неусвідомлюваного деструктивного коригування психофізіологічного стану користувача персонального комп'ютера. Механізм його дії заснований на “принципі дії колірних плям” і “феномені 25-го кадру” та спрямований на зміну серцевої діяльності та порушення кровообігу головного мозку людини. За даними спеціального дослідження, тільки в пострадянських країнах зафіксовано майже півсотні літальних випадків від такого програмного продукту [2, с. 73 – 74].

Спираючись на вищевикладене, можна передбачити появу нового покоління подібних вірусів, які будуть поширюватися через телекомунікації та здійснювати замасковане звукове управління психікою та поведінкою слухача [2, с. 95]. Досить вірогідно, що це буде проблемою значно більшого порядку, оскільки зараз кінцеве обладнання, що призначене для обміну інформацією голосом у реальному часі (голосової телефонії) в телекомунікаційних мережах як фіксованого, так і рухомого (мобільного) зв'язку, у своїй абсолютній більшості не забезпечено антивірусним або ж іншим захистом [12, ст. 1; 13, с. 18 – 19].

Аналогічним випадком “психотронної” дії на психіку людини виступає масова “телевізійна епідемія”, що спалахнула в Японії 1 грудня 1997 року після демонстрації популярного анімаційного серіалу. Внаслідок вказаної епідемії понад 700 дітей було госпіталізовано з симптомами епілепсії та спазматичним припиненням дихання через сприйняття численних епізодів з інтенсивними різнокольоровими спалахами [2, с. 74].

Зауважимо, що останній приклад скоріше пов'язаний із впливом засобів масової інформації на суспільну свідомість. Отже, перейдемо до розгляду новацій означеного різновиду маніпулювання. Професор І.В. Арістова, говорячи про зміни в указаній сфері, насамперед виділяє переведення всіх засобів масової інформації (преси, радіо, телебачення) в цифрову форму. Цей процес охоплює як усі стадії виробництва інформаційного продукту, так і стадію кінцевого споживання його електронної версії в Інтернеті [11, с. 194 – 195]. Наведемо деякі інші погляди на характер проявів і наслідки даного явища:

1) на споживчому рівні спрощується доступ до “традиційних” засобів масової інформації, між основними видами яких відбувається своєрідна уніфікація [11, с. 195];

2) формується та розвивається сектор електронних “мас-медіа”, більшість з яких є не творінням і дзеркальним відображенням представників “традиційних” засобів масової інформації, а самостійними від них “гравцями медіа-ринку” [7, с. 36];

3) “Здатність електронних засобів масової інформації досягати масової аудиторії інтерпретується як їх всесилля” [10, с. 23 – 26];

4) “Наявність багатьох структурованих і упорядкованих незалежних джерел інформації розширює для масового користувача можливості одержання достовірної інформації в зручній для нього формі...” [11, с. 183];

5) “...нові засоби масової інформації, спрямовуючи інформацію за індивідуальним замовленням різним групам споживачів, у майбутньому можуть призвести до

перенасичення аудиторії інформацією, з одного боку, та до різкого подорожчання інформації – з іншого” [10, с. 24 – 25];

б) цифрове подання масової інформації, зокрема графічного, аудіо й аудіовізуального характеру, підвищує швидкість та рівень якості її спотворення в маніпуляційних цілях [2, с. 90 – 93; 7, с. 37];

7) відбувається конвергенція (взаємопроникнення) інформаційного та телекомунікаційного секторів [4, с. 396 – 397].

Зупинимося детальніше на з'ясуванні сутності останнього тезису. Так, у Концепції розвитку телекомунікацій в Україні, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07.06.06 р. № 316, зазначається, що за принципами побудови глобальної інформаційної інфраструктури телекомунікації є її складовою, що забезпечує вільний рух інформації між її численними інформаційно-спеціалізованими складовими, такими як джерела і споживачі інформації, сховища та бази даних, переробники і розповсюджувачі інформації тощо (розділ 4) [14]. Відповідно, й функціонування електронних “мас-медіа”, особливо в частині донесення інформації до кінцевих споживачів, забезпечується саме телекомунікаціями. Таким чином, сучасній формі інформаційного обміну властиві як інформаційні, так і телекомунікаційні риси. Наприклад, Інтернет-послуги “...можна поділити на дві основні частини: послуги щодо доступу до мережі; послуги щодо використання мережі. Перший вид послуг – це приклад саме телекомунікаційних послуг, другий – саме інформаційних послуг” [11, с. 311].

Висновки.

Нині телекомунікаційні послуги виступають незамінним елементом комунікативних взаємозв'язків соціуму як на глобальному, так і на регіональному рівнях. Саме вони безпосередньо забезпечують доступ до інформації, виступаючи своєрідним посередником у наданні та споживанні інформаційних послуг, а значить і реалізацію всіх інших видів інформаційної діяльності (на жаль, і злочинного характеру в їх числі). У свою чергу, провідну роль у виявленні та нейтралізації вищезгаданих інформаційно-психологічних негативів для існування людини та розвинення суспільства відіграє держава у процесі забезпечення інформаційної складової національної безпеки – інформаційної безпеки України.

Використана література

1. Кузьменко А.М. Транснаціональні корпорації як суб'єкти розвідувальної діяльності / А.М. Кузьменко // Юридичний журнал. – К. : Юстініан, 2007. – № 2. – Режим доступу : [//www.justinian.com.ua/article.php?id=2556](http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2556)
2. Брижко В.М. Методологічні та правові засади упорядкування інформаційних відносин : монографія / В.М. Брижко. – К.: ТОВ “ПанТот”, 2009. – 415 с.
3. Брижко В.М. е-боротьба в інформаційних війнах та інформаційне право : монографія / В.М. Брижко, В.С. Цимбалюк та ін. – К. : НДЦПІ АПрН України, 2007. – 234 с.
4. Фример К. Як спливає час : Від епохи промислових революцій до інформаційної революції / К. Фример, Ф. Лука ; [пер. з англ. Р. Ткачука]. – К. : Києво-Могилянська академія, 2008. – 510 с.
5. Горбулін В.П. Інформаційні операції та безпека суспільства: загрози, протидія, моделювання : монографія / В.П. Горбулін, О.Г. Додонов, Д.В. Ланде ; ПНБ при РНБОУ. – К. : Інтертехнологія, 2009. – 164 с.
6. Основы информационной безопасности : пособ. для ВУЗов / Е.Б. Белов, В.П. Лось, Р.В. Мещеряков, А.А. Шелупанов. – М. : Горячая линия - Телеком, 2006. – 544 с.
7. Сулацький Д.В. Організаційно-правові засади забезпечення інформаційної безпеки людини як споживача телекомунікаційних послуг : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид.

наук : спец. 12.00.07 / Д.В. Сулацький. – Херсон : Міжнар. ун-т бізнесу та права, 2011. – 290 арк.

8. Кузьменко А.М. Аналіз соціально-правової регламентації діяльності новітніх і нетрадиційних культур у конкурентній боротьбі з публічною посткомуністичною владою України / А.М. Кузьменко // Юридичний журнал. – К. : Юстініан, 2006. – № 9. – Режим доступу : [//www.justinian.com.ua/article.php?id=2396](http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2396)

9. Кормич Б.А. Організаційно-правові основи політики інформаційної безпеки України : дис. ... на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.07 / Б.А. Кормич. – Харків : НУВС, 2004. – 427 арк.

10. Григор О.О. Формування інформаційного суспільства в Україні в контексті інтеграції в Європейський Союз (державно-управлінський аспект) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. з держ. управління : спец. 25.00.01 / О.О. Григор. – Львів : Львів. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, 2003. – 229 арк.

11. Арістова І.В. Державна інформаційна політика та її реалізація в діяльності органів внутрішніх справ України: організаційно-правові засади : дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.07 / І.В. Арістова. – Харків : НУВС, 2002. – 476 арк.

12. Про телекомунікації : Закон України від 18.11.03 р. № 1280-IV. – Режим доступу : [//www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1280-15&p=1269285227358668](http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1280-15&p=1269285227358668)

13. Трофимов О.И. Правовая охрана баз данных операторов электросвязи : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.14 / О.И. Трофимов. – М. : Российская правовая академия Министерства юстиции РФ, 2008. – 22 с.

14. Концепція розвитку телекомунікацій в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.06.06 р. № 316-р. – Режим доступу : [//www.zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=316-2006-%F0&p=1247747516744013](http://www.zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=316-2006-%F0&p=1247747516744013)

~~~~~ * * * ~~~~~